

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ
ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

Арашан гуманитардык
ИНСТИТУТУНУН
ИЛИМИЙ ЖУРНАЛЫ

Araşan Sosyal Bilimler
Enstitüsü
İLMÎ DERGİSİ

9-10

БИШКЕК / BİŞKEK - 2010

ДИНИЙ ИБАДАТ КАТАРЫ ЗЕКЕТ ЖАНА АНЫН КООМДУК ПАЙДАЛАРЫ*

АННОТАЦИЯ

Зекет – коомдук катмарлардын, кедейлер менен байлардын ортосунда материалдык жана моралдык көпүрө кызматын өтөөчү ибадат. Коомдогу ажырымды бүтөп, жек көрүү, өчөшүү, кызгануу сыяктуу жат сапаттарга бөгөт болот. Коомдук тынчтыкты, бейпилдикти жаратат. Зекет адамды элдин керегине жараган пайдалуу иштерди жасоого үйрөтөт. Кедей-кембагалдардын кедейликтин дартынан жат иштерге барып, жаман жолго түшүүлөрүнө тоскоол болот. Муктаждыгы орундалган адамдардын туура, ак жолго түшүп өмүр сүрүүлөрүнө себеп болот. Зекет – адамдын сарандык сезимин азайтып, элге жардам берүүгө үйрөтөт. Элге жардам берүүнүн ырахатынан, жаназыгынан даам сыздырат. Адамдын мал-мүлккө болгон ашкере сүйүүсүн басаңдатып, өзүмчүлдүк, бой көтөрүүчүлүк, зыкымдык сыяктуу терс сапаттарга бөгөт коёт. Адамдын жүрөгүн жумшартып боорукер, мээримдүү болууга көндүрөт. Зекет мал-мүлктөгү кирлерди тазалайт.

Ключевые Слова: Ислам дини, ибадат, зекет, зекеттин коомдук пайдалары.

ZAKAT AS A FORM OF WORSHIP AND ITS SOCIAL BENEFITS

ABSTRACT

“Zakah” (giving alms) in the lexicon means a thing which increase gradually. In the technical Shariah meaning, Zakat means that part of wealth whose payment has been made obligatory by Allah. Similarly, giving of specified part of the wealth who are entitled to get it, is also called Zakat. Giving this wealth is called Zakat because it cleanses the heart and mind of the payer, it cleanses also his wealth. Zekat is one of the most important matters of economic and social life. Because of this it is frequently mentioned about in the Kur’an. The practice of zakat has many benefits. This article aims to indicate the social aspect of zakat and its benefits.

Key Words: Islam, Worship, Zakat (Obligatory alms), Social Benefits.

DİNİ BİR İBÂDET OLARAK ZEKÂT VE TOPLUMSAL FAYDALARI

ÖZET

İslâm dininin beş temel esasından biri olan zekât, toplumsal yardımlaşmanın ibâdet olarak yerine getirilmesinin adıdır. Diğer bir ifadeyle zekât, toplumun farklı kesimleri arasında kurulacak maddî ve manevî köprünün ibâdet sevabı içerisinde mecburi hale getirilmiş şeklidir. Zekât, toplumu birbirine bağlayarak toplumsal barışı sağlar ve insanlara topluma yönelik faydalı işler yapmayı öğretir. Fakirlerin zaruri ihtiyaçlar altında ezilmesini ve bu ihtiyaçlarını karşılamak üzere kötü yola düşmelerini engeller. İhtiyacı karşılanan insanlar

* Аднан Мемдухоглу, Ош мамлекеттик университетинин Арашан гуманитардык институтунун теология факультетинин окутуучусу, amemduhoglu@vvu.edu.tr

doğru ve iffetli bir hayata yönelirler. Zekât, serveti ve malı arındırдығы bibi aynı zamanda kişileri de olgunlaştırır. İnsanda oluşabilecek mal-hırsını, aşırı mal ve dünya sevgisini azaltır, bencillik ve cimrilik gibi kötü huyları engeller. İnsanın kalbini arındırır. İş bu makalede özeldе Киргизистан, генелде бүтүн Мүслүман топлумларын sosyal барышы ve huzuru için çok önemli bir faktör olan zekât ve toplumsal yararları üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Dini, İbâdet, Zekat, Toplum.

I. ИСЛАМ ДИНИНДЕ «ИБАДАТ» ТҮШҮНҮГҮ

«Ибадат» сөзүн араб тилинен кыргыз тилине оодарсак, «моюн сунуу, баш ийүү, кулчулук, табынуу, сыйынуу» деген маанилерди туюнтат.¹ Ислам дининде «ибадаттын» тар жана кең мааниси бар. Пенденин Алла Таалага карата бапестеген сүйүүсүн, берилгендигин далилдеген сезим-туюм, ой-түшүнүк жана амал-иштеринин бардыгы, б.а. мойнундагы милдеттерди аткарып, адал-арамга кылдат мамиле жасоо менен Алланын адал жолунан жүрүшү кең мааниде «ибадат» болуп саналат.² Бул өңүттөн «Алла ыраазы боло турган» жалпы элдин жакшылыгы, ата-журттун пайдасы үчүн аткарылчу иштердин ар бири өзүнчө ибадат. Үй-бүлөнү, бала-бакыраны адал жол менен багуу, тууган-туушкандарга каралашуу да Пайгамбарыбыздын куттуу хадистеринде «ибадат» катары каралган. Демек, мусулман баласы үчүн ниетине жараша ар бир ишин ибадатка айлантуу мүмкүндүгү бар. Албетте, бул жерде шариятта тыйуу салынган күнөө иштерди ибадат ниети менен жасоого уруксат берилбейт. Ырас, бул Алла Тааланын буйруктарына карама-каршы кадам таштоо дегендикке жатат.

Ал эми тар мааниси төмөнкүчө; ибадат – Аллага гана кулчулук кылуу үчүн мусулман баласына буюрулган белгилүү иш-амалдар. Буларга намаз, орозо, зекет, ажылык, кайыр-садага, итикаф, Алланы зикир кылуу сыяктуу ибадаттар кирет. Демек, ибадаттар жана аларды аткаруунун таризи тууралуу Алла Таала тарабынан билдирилген. Муну мусулмандарга азирети Мухаммед (саллаллаху алейхи васаллам) Пайгамбарыбыз үйрөткөн. Ошондуктан ибадаттарды Пайгамбарыбыз үйрөткөн таризде орундатуу зарыл.³

«Ибадат» түшүнүгүнүн тар жана кең маанилери негизи бири-бирин толуктап турат. Мусулман адам мойнундагы парз ибадаттарды аткарып, шарияттын негизинде арам-адалга этият мамиле жасоо менен өмүр кечирсе, -Кудай буюрса- анын ар бир иши ибадатка айланган болот. Парз намаздарын окуган, орозосун кармаган, зекетин берген мусулман адамдын адал жолдо таштаган ар бир кадамы, ар бир иши ниетине жараша ибадат болуп эсептелет. Ал эми кимдир бирөө «мен иштеп жатам. Намаз окуганга убактым жок» деп парз ибадаттарды аткарбаса, чоң күнөө кылган болот. Андыктан мусулман адам алгач парз ибадаттарды аткарышы кажет.

Ибадат Ислам дининде жалгыз Жараткан Аллага гана кылынат. Исламда «пайгамбарларга же аалым-олуяларга ибадат кылуу, сыйынуу» деген түшүнүк жок. Жараткан Алла Таала Ыйык Куранда бүтүндөй адамзат урпагына төмөнкүчө кайрылат: **«Эй, адамдар! Силерди да, силерге чейинкилерди да жараткан жалгыз Эгечерге ибадат кылгыла! Мүмкүн, коркоорсуңар (эсиңерге келээрсиңер)?!»**⁴ Ислам дини боюнча, Жараткан Алладан башка нерселерге табынуу адамды Исламдан чыгараары бышык. Учурунда буттарга (идолдорго) сыйынган бутпарастарга жооп катары

¹. Ибн Манзур, Мухаммед бин Мукаррам, Лисануль-Араб, «абд», Бейрут, т. IV, 259-279.

². Elmalılı Hamdi Yazıcı, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1935, I, 95. Ибадат маселеси боюнча кеңири маалымат алуу үчүн караңыз: «İbadet» Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), XIX, 232-251.

³. Бухарий, Азан, 18; Насайй, Манасик, 220.

⁴. Бакара сүрөсү, 21-аят.

түшүрүлгөн «ал-Каафируун» сүрөсүндө: «Айткын (эй, Мухаммад): “Эй, каапырлар! Мен силер сыйынган нерселерге сыйынбаймын, Силер дагы мен сыйынган (жалгыз Аллага) сыйынбайсыңар. Дагы да мен силер сыйынган нерселерге сыйынбаймын, жана да силер мен сыйынган (Аллага) сыйынбайсыңар. Силердин диниңер – өзүңөр үчүн, а менин диним – өзүм үчүн!» – делет.

Азирети Иса пайгамбарды «Кудай» жана «Кудайдын баласы» катары көрүп, ага ибадат кылгандар жөнүндө Куран аяттарынын биринде мындай делет: «Чындыгында, Мариям уулу Иса Масихти “Алла” дегендер каапыр болушту. Акыйкатта, Масих: “Эй, Исраил урпактары! Аллага кулчулук кылгыла! Менин Эгем – силердин да Эгеңер! Ким Аллага шерик кошсо, Алла ага Бейишти арам кылат. Анын жайы – Тозок оту. Ошондой эле, заалымдарга жардамчылар болбойт!” – деп айтты»⁵

Ислам дининде адам баласынын бул дүйнөгө келишинин өзөк максаты – бул Жалгыз Жараткан Аллага ибадат кылуу. Бул багытта Зарият сүрөсүндө Жараткан Алла: «Мен жиндерди жана адамдарды жалгыз Өзүмө ибадат кылуулары үчүн гана жараттым»⁶ дейт.

Ибадат – бул өзүн жалгыз Алланын кулу катары көргөн пенденин Жаратканга болгон моюн сунуучулугу, Анын адал жолу менен жүрүшү.

Ибадат – Жараткан Аллага болгон эң аруу, эң улуу сүйүүнүн белгиси. Адам баласы бул аруу сезимин Жараткан Кудуретке Анын жарлык-буйруктарына баш ийип, тыйуу салган нерселеринен алыс болуу менен гана далилдей алат.

Ибадаттын көркүн чыгаруучу талаптар:

1. Чын ыклас:

Чын ыклас - ибадаттын көркүн чыгарып, ажарын ачуучу өтө тунук сезим. Бул аруу сезим боюнча көптөгөн Куран аяттарында такыбаалыкка, ибадатка багытталып, маалымдалган. Маселен, бул багытта куттуу аяттарда: «Жараткан Эгем адилеттүүлүккө буйруйт. Ар бир мечиттин алдында жүзүңөрдү кыбылага түздөп, динде чын ыкластан Ага (Аллага гана) жалынып-жалбаргыла!...»⁷, «(Эй, Мухаммад) – Ырас, мен динде бир гана Аллага берилип, ибадат кылууга буйрулганмын – дегин!»⁸, «Аларга чыныгы динди таза бекем кармап, бир гана Аллага сыйынууга жана намаз окуп, зекетти (тиешелүү) орундарга берүүгө буйрук кылынды. Мына ушул гана – акыйкаттын жолун кармаган адамдардын таза дини»⁹, «Намазын хушуу (чын ыклас) менен окуган момун-мусулмандар ийгиликке жетишти...»¹⁰ делет.

«Хушуу» - бул пенденин турган-турпаты менен Жараткан Алланын алдында тургандыгын андап-туюу сезими. Азирети Пайгамбарыбыз Алланын ыраазылыгы үчүн чын ыклас менен аткарылбаган ибадат курулай, пайдасыз аракет болуп эсептелерин айткан¹¹. Ошондуктан мусулман пенде намаз учурунда болсун, орозо учурунда болсун, айтоор, ар качан чын жүрөктөн жалгыз Жараткан Аллага гана бет алып, Анын көзөмөлүндө тургандыгын эч качан эсинен чыгарбашы кажет.

⁵. Маида сүрөсү, 72-аят.

⁶. Зарият сүрөсү, 56-аят.

⁷. Аараф сүрөсү, 29-аят.

⁸. Зумар сүрөсү, 11-аят.

⁹. Баййина сүрөсү, 5-аят.

¹⁰. Муминуун сүрөсү, 1-2-аяттар.

¹¹. Бухарий, Иман, 41.

2. Элге көрүнбөөчүлүк:

Элге көрүнүү үчүн ибадат кылуу ибадаттын береке-куту мындай турсун аны «ибадаттык» касиетинен толук кандуу түрдө ажыратып, пендени оор кырдаалда калтыраары толук мүмкүн. Элге көрүнүүчүлүк эки жүздүүлөрдүн эң иридеги өзгөчөлүктөрүнүн катарынан орун алат. Бул багытта Куран аяттарынын биринде мындай делет: «Ырас, эки жүздүүлөр Алланы алдаганга аракет кылышат. Ал эми Ал (Алла Таала) аларга алдамчылыктын эмне экендигин көрсөтөт! Алар намазга адамдарга көрүнүү үчүн гана жалкоолонуп турушат. Алланы өтө аз (тил учунан гана) эстешет. Аларга да (момундарга), буларга да (каашырларга) кошула албай, ортодо арсар абалда болушат...»¹².

3. Тазалык:

Ибадат кылуу үчүн эң алгач даарат, гусул же таяммум алуу менен сырткы тазалыгыбызды сактап, андан соң руханий жактан ниетибизди түздөп, ар кандай ыплас түшүнүктөрдөн алыс болуп, жалгыз Жараткандын ыраазылыгын гана табууга бет алышыбыз керек.

4. Туруктуулук:

Мусулман баласы ибадаттарын өмүрүнүн акырына чейин аткарышы керектиги жөнүндө көптөгөн аяттарда маалымдалган. Бул багытта Хижр сүрөсүндө: «Жараткан Эгеңе алкыш айтып, даңазала! Саждага баш койгондордон бол! Көз жумганга чейин Жараткан Эгеңе кулчулук милдетинди өтө!»¹³ ал эми Мариям сүрөсүндө: «...Ал (Алла Таала) тирүү турганымда мага намаз окушумду, зекет беришимди буйруду»¹⁴ делет.

Бул аяттардан да маалым болгондой, мусулман адам балагатка жеткен күндөн тарта өмүрүнүн акырына дейре Алланын буйрук-жарлыктарына карата жооптуу болуп эсептелет. Ошондуктан ар бир мусулман баласы утурумдук бул жашоодо Алла Таала тарабынан белгиленген түбөлүк бакыттын даяр мыйзам-эрежелери менен ардактуу Мухаммед (саллаллаху алейхи васаллам) Пайгамбарыбыздын үлгүсүндө өмүр кечириши зарыл.

II. ЗЕКЕТТИН МАҢЫЗЫ,¹⁵ МААНИЛҮҮЛҮГҮ ЖАНА ШАРТТАРЫ

Зекет лексикологиялык мааниде, «көбөйүү, өнүү, берекеге бөлөнүү, тазалоо» деген түшүнүктөрдү берет. Исламда төмөнкүчө аныкталат: «Зекет – бул, материалдык жактан белгилүү өлчөмдө мал-мүлккө ээ болгон адам байлыгынын белгилүү өлчөмүн Ыйык Куранда көрсөтүлгөн адамдарга берүү».¹⁶

¹². Ниса сүрөсү, 142-143-аяттар.

¹³. Хижр сүрөсү, 98-99-аяттар.

¹⁴. Мариям сүрөсү, 31-аят.

¹⁵. Зекет маселеси Ислам укугунда «Китабуль-хараж» жана «Китабуль-амвааль» аттуу китептерде өз алдынча иштелген. Бул маселе боюнча караңыз: Абу Юсуф, Якуб бин Ибрахим, Китабуль-хараж, Булак, 1302, (түрк тилине которгон: Ali Özek, İÜİF y., İstanbul, 1973); Ибн Ражаб, Абуль-Фараж, Аль-Истихراج ли ахкаамиль-хараж, (басмага даярдаган: Абдуллах Сьиддик, Мысыр – 1934; Абу Убайд, Аль-Касым бин Салам, Аль-Амвааль (басмага даярдаган: Мухаммед Халил Харрас, Бейрут – 1986); Ибн Зунжавайх, Китабуль-амвааль, Сулаймание китепканасы инт. № 141 (көчүрмө түрүндө); (басмага даярдаган: Шакир Диб Файйад, т. III, Эр-Рияд – 1406/1986); Кудаама бин Жафар, Аль-Хараж (басмага даярдаган: Мухаммед Хусайин аз-Зубайдий, Багдад – 1981; Аль-Курашый, Яхя бин Адам, Китабуль-хараж (басмага даярдаган: Ахмад Мухаммед Шакир, Каир: ас-Салафия – 1949).

¹⁶. караңыз: Ибн Нужайм, Зайнуддин бин Ибрахим, Аль-Бахрур-раанк шарх канзуд-дакааик, Бейрут – 1422/2002, т. IV, 256.

Зекет Ислам дининдеги беш түркүктүн бири. Анын шарттарына жооп берген адамдар үчүн зекет берүү парз болуп эсептелет. Зекеттин парз ибадат болгондугу Ыйык Куран жана сүннөт менен тастыкталган.¹⁷

Мунун акыретте сурагы өтө оор болору, ошону менен бирге зекет бергендер акыретте акыбетин ашыкчасы менен алары аятта айкын айтылат.¹⁸

Төмөнкү шарттар зекеттин парз болушун талап кылат:¹⁹

1. Мусулман, акыл-эси толук, балагатка жеткен адам болуу
2. Белгиленген (нисап) өлчөмдө мал-мүлккө ээ болуу
3. Зекет үчүн бөлүнгөн мүлктүн үстүнөн бир жылдын өтүшү
4. Зекети бериле турган мал-мүлктү колдонууга толук мүмкүнчүлүктүн болушу
5. Зекетке берилчү мал-мүлктүн көбөйүп туруучу өзгөчөлүктө болушу
6. Зекетке берилчү мүлктүн карыздан тышкары болушу

Зекеттин толук орундалышы үчүн зарыл шарттар²⁰

1. Ниет: Зекет – бул ибадат. Андыктан зекет ибадаты үчүн да ниет кылуу шарт. Имам Азам агымы боюнча, зекетти берүү учурунда ниет кылуу керек. Асыресе, зекетти бөлүп-бөлүп берүү мүмкүн болгондугу үчүн аны бөлүү учурунда бир жолу ниет кылуу жетиштүү.²¹

2. Зекетти өз ээлерине тапшыруу (тамлик): Тагыраак айтканда, зекетти зекет ала турган адамдын ээлигине өткөзүү керек.²²

Зекет бериле турган мал-мүлктөр жана өлчөмдөрү, зекет бериле турган жерлер, бериле турган убагы жана адептери сыяктуу маселелер фыкых китептеринде өтө кеңири иштелген.²³

Биз бул маселелерге токтолбостон болгону зекеттин айрым коомдук пайдаларына токтолмокчубуз.

¹⁷ караңыз: Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuk-ı İslâmiye ve İstihlat-ı Fikhiyye Kamusu, İstanbul 1986, IV, 77; Жазирий, Абдурахман, Аль-фикх ʿалалъ-мазаахибийль-арбаʿа, Мысыр – 1939, т. I, 590 (түрк тилине которгон: Mehmet Keskin, Dört Mezhebe Göre İslam Fikhi, İstanbul, 1993: s. 845); M. Erkal, Zekât - Bilgi ve Uygulama, İstanbul 2004; Кардавий, Юсуф, Фикхуз-закат, Бейрут – 1980, т. I, 38.

¹⁸ Тооба сүрөсү, 34-аят.

¹⁹ Шафиый, Мухаммед бин Идрис, Китабуль-Умм, Бейрут, т. II, 27-28; Ибн Хазм, Абу Мухаммед Али, Аль-Мухаллаа (басмага даярдаган: А. Шакир-М. Мунир, Каир – 1347/1352, т. VI, 111; Ибн Кудаама, Мухаммед бин Абдиллах, Аль-Мугний, Каир, т. III, 50; Сарахсий, Шамсуддин, Аль-Мабсут, Мысыр – 1324, т. II, 162; Каасааний, Алауддин Абу Бакр, Бадаанус-санаан фин тартибиш-шараан, Бейрут: Дааруль-маърифат – 1420/2000, т. II, 8-16; Мавсий, Абдуллах бин Махмуд, Аль-Ихтияр, Каир – 1951, т. I, 99; Тахавий, Ахмад бин Мухаммед, Аль-Мухтасар (басмага даярдаган: Абуль-Вафаа аль-Афганый, Каир – 1380, 45-6; Маргинаний, Бурхануддин Абул-Хасан, Аль-Хидаяту шархи бидаятиль-мубтади, (басмага даярдаган: Ахмад Махмуд Шахаада, Дамаск: Дааруль-Фарфуур – 1427/2006, т. III, 327; Ибн Рушд, Казы Абуль-Валид Мухаммед бин Ахмад бин Мухаммед бин Рушд аль-Хафид, Бидаятуль-мужтахид ва нихаятуль-муктасид (түрк тилине которгон: Vecdi Akyüz, İstanbul, 1991, т. II, 83.

²⁰ Бул маселеде ар кайсы мазхаптардын көз караштары үчүн караңыз: Ибн Рушд, т. II, 83; Аль-Жазирий, 846–852-б.б.

²¹ Садруш-шария, Абдуллах бин Масъуд, Мухтасаруль-Викоя маъа шархи ихтисаарур-ривая, Бейрут: Дааруль-кутубийль-илмийя – 1426/2005, т. I, 230.

²² Садруш-шария, т. I, 229.

²³ караңыз: Ибн Рушд, т. II, 83-136; Аль-Жазирий, 846–894-б.б.; Ибн Нужайм, т. II, 318-380; Каасааний, т. II, 5-111; Маргинаний, т. III, 323-370.

Зекетке берилүүчү мал-мүлктөр²⁴, зекет кимдерге берилет²⁵, зекет берүүнүн учуру, зекет берүүнүн таризи, зекет берүүнүн адеп-тартиби

III. ЗЕКЕТТИН КООМДУК ПАЙДАЛАРЫ

Зекет Куранда жана сүннөттө эң көп эскерилген буйруктардын бири. Зекет тууралуу Куранда көптөгөн буйруктар бар. Алардын айрымдары төмөнкүлөр:

«Намаз окуп, зекет берип, акыретке ишенген момун-мусулмандар Эгеси тарабынан Туура жолдо. Дал ошолор ийгиликке жетүүчүлөр!»²⁶

«...Азап болсун ошол шерик кошкондорго! Алар зекет беришпейт жана акыретке да ишенишпейт!»²⁷

Исламдын эң маанилүү өзгөчөлүктөрүнүн бири – дүйнө таанымынын негизи материя менен руханияттын, дүйнө менен акыреттин ортосунда түзгөн тартиби, тең салмактуулугу. Ислам маселени тек материя менен гана карабайт, тек дүйнө назары менен гана назар салбайт, руханий назар менен, акыреттик көз караш менен да карайт. Зекет мына ушул өңүттөн да өзгөчө мааниге ээ. Себеби зекет – бул руханият менен материянын ортосунда түзүлгөн байланыштын жана тең салмактуулуктун негиздеринин бири болуп эсептелет.

Зекет да Исламдын башка буйруктары сыңары, жүзөгө жеңил ашырыла турган таризде тартипке салынган. Негизги күнүмдүк муктаждыктардан сырткары шариятта белгиленген өлчөмдө мал-мүлккө ээ болгон адам мал-мүлкүнүн 2.5 пайызын кедей-кембагалдарга бериши керек.

Ислам дининде мамлекеттин экономикалык негизги пайдубалы менен башкы киреше булагы зекет болуп эсептелет.²⁸ Мына ушундай маанилүүлүгүнөн улам зекет мусулмандардын намаздан кийинки эң башкы милдеттеринен болуп саналат. Зекеттин коомдук пайдаларын санап аягына чыгуу кыйын. Андыктан, биз бул жерде зекеттин коомдук пайдаларынын айрымдарына токтоло кетмекчибиз:

1. Зекет Аллага ыйман келтирүүнүн бир далили. Адамзатты бул дүйнөдө жипсиз байлап, өзүнө тартып турган нерселердин башында байлык турат. Мына ошол

²⁴ Зекетке берилүүчү мал-мүлктөр: 1. акча, алтын жана күмүш. 2. соода мүлкү. 3. имарат, турак-жай жана унаа сыяктуу киреге (арендага) берилген мүлктөр. 4. айлык акыдан түшкөн киреше. 5. завод-фабрика өндүрүштөрүнөн түшкөн киреше. 6. мал-жандыктар. 7. кен байлыктары. 8. дан-эгиндери. 9. бал.

²⁵ Зекет бериле турган жерлер / адамдар Тооба сүрөсүнүн 60-аятында белгиленген. Аятта көрсөтүлгөн адамдар төмөнкүлөр: 1. кедейлер 2. карып-мискиндер 3. зекет топтоого милдеттүү адамдар. 4. муаллафа-и кулууб. 5. кулдар. 6. карызы бар адамдар. 7. Алла жолундагылар. 8. жолдо калган адамдар.

²⁶ Лукман сүрөсү, 3-4-аяттар.

²⁷ Фуссилят сүрөсү, 6-7-аяттар. Курани Каримде зекет тууралуу башка аяттар үчүн караңыз: Аль-Муъжамуль-муфахрас, «зекек»; Тоорат менен Инжилдеги зекет маселеси тууралуу караңыз: A. Osman Ateş, Cahiliye ve Ehli Kitab Örf ve Adetleri, İst., 1996, s. 113-122.

²⁸ Исламда мамлекеттин кирешелери тууралуу караңыз: Абу Юсуф, Китабуль-хараж, 344-б.; айрыкча караңыздар: Фуад Али Ибрахим, Аль-Мавааридуль-маалийя филь-Ислам, Мысыр – 1972; Хасан Абдуррахман; Аль-Мавааридуль-маалийя филь-Ислам, Каир – 1961; Аль-Хатиб, Абдулькарим, Ас-Сиясатуль-маалийя филь-Ислам, Бейрут – 1975; Ан-Нававий, Абдульхалик, Ан-Низамуль-маалийя филь-Ислам, Мысыр – 1971; Каттаний, Абдульхайй, Ат-Тараатнибуль-идаарийя, Рабат – 1346 (түрк тилине которгон: Ahmet Özel, İstanbul 1990); Siddikî, S. A., Public Finance in İslâm, Lahore – 1952; Акуюз, Vecdi, Mukayeseli İbadetler İlmihali (İslâm Fıkında İbadetler), İz Yayıncılık, İstanbul 1995, 3. cilt; Yeniçeri, Celal, İslâm'da Devlet Bütçesi, İstanbul 1984; Debbağoğlu, Ahmet, İslam İktisadına Giriş, İstanbul 1979; Tuğ, Salih, İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı, (Doktora Tezi.) AÜİF y., Ankara 1963, s.112; Ahmed, Mahmud, İslam İktisadi, çev. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul 1975. s. 168-170.

байлыгынан «Алланын буйругу» – деп чын пейили менен зекет берген адам Жаратканына болгон сүйүүсүн, жүрөгүндөгү ыйманын далилдеген болот. Аятта Алла Таала мындай деп буйурган: «Силер өзүңөр жакшы көргөн нерсени (Алла жолунда) сарптамайынча жакшылыкка жете албайсыңар. Силер эмнеден кайрымдуулук кылган болсоңор, чындыгында Алла билүүчү!»²⁹

2. Зекет Ислам дининин аруулугун айгинелейт. Ар кандай диндердин өкүлдөрү чогуу жашаган коомдо мусулмандын адам эч кимден кайтарымын сурабастан муктаждарга жардам берүүсү, ар жылы тапканынын белгилүү бир бөлүгүн муктаждар менен бөлүшүп башкалардын байлыгына көз артпоосу аны бул абалга алып келген диндин канчалык адилет дин экендигинен кабар берет.

3. Зекет мусулмандын күбөлүгү. Ар бир адам өзүнө мүнөздүү өзгөчөлүктөрү менен, кыймыл-аракети, жашоо шарты менен кимге, кайсы коомго, кайсы динге таандык экендигин көрсөтүп турат. Өзгөчө учурдагы «мен мусулманмын» деп, бирок эч кандай мусулманчылыктын шарттарын аткарбаган адамдар коомдо башкалардын өзүнө мусулман катары мамиле кылуусу үчүн башка шарттар менен катар намаз, зекет сыяктуу көзгө көрүнгөн ибадаттарды да так аткаруусу маанилүү. Аятта мусулмандардын сыпаттарын белгилөөдө: «**Чындыгында, момундар- ийгиликке жетишти. ... алар зекетин да беришет.**»³⁰ деп буйрулган.

4. Зекет ошол эле учурда байлыкты багыштап, ырыскыбызды ыроологон Улуу Жараткан Аллага шүгүрчүлүк, ыраазылык билдирүүнүн белгиси. Анын буйругуна баш ийүүнүн, Ага кул болгондугунун айгагы. Адам баласы зекет берүү менен утурумдук мал-дүнүйөсүн түбөлүк жыргалчылыкка айландырат, байлыгынын бир аз гана бөлүгүн берүү аркылуу акыретте анын акыбетин ашыкчасы менен алат. Зекет адамдын акыреттик түбөлүк бактысы үчүн эң сонун мүмкүнчүлүк.

5. Зекет – коомдук катмарлардын, кедейлер менен байлардын ортосунда материалдык жана моралдык көпүрө кызматын өтөөчү ибадат. Зекет коомдогу бай менен кедейдин ортосундагы бири-бирине болгон жек көрүүчүлүктүн болушуна дек койот. Муну менен катар араларындагы бай кедей айырмачылыктарын жойулушуна өбөлгө болот. Калктын калың катмарын бири бирине болгон аралыкты жакындатып орто ортонку катмардын негизделишин камсыздоодо. Коомдо орто абалда өмүр сүргөн жарандардын көбөйүшү базар экономикасына да бейпилдикти алып келет. Мал-мүлк бир эле топтун ээлигинде же карамагында (монополиясында) калуусунан алып чыгып кедейлердин да сатып алуу күчүнүн артуусуна негиз боло алат. Жалгыз эле байлар эмес калктын калың катмары да коомчулукта эч кыйналбастан зарыл болгон муктаждыктарын камсыздап ээн эркин жашоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. Ошондой эле мал-мүлккө байлар гана ээлик кылышына аятта катуу тыюу салынган. Албетте бул дагы зекет берүү жолу менен тең салмактуулуктун туруктуу түрдө сакталышын камсыздайт.³¹

6. Улуу Жараткан кулдарынын жаратылыш жагынан болгондой эле жашоо турмуш жагынан да ар башка деңгээлде жараткан. Ошонун ичинен кээ бири бай, кээ бири кедей жана кээ бири болсо орто абалда жашашат. Бардык адамдардын бирдей деңгээлде киреше ээси болуусу мүмкүн эмес. Анткени, коомдо жоопкерчилик жана энергия жумшоочу жагынан бири-биринен көп айырмачылыктуу милдеттерди аркалагандар бар. Мына ушул жоопкерчиликтүү милдеттерди аткарбай коюусунан келип чыккан зыяндар коомдун ишин токтотууга аргасыз кылат. Бардык эле

²⁹ Аали-Имран сүрөсү, 92-аят.

³⁰ Мумин сүрөсү, 1-4-аяттар.

³¹ ал-Хашр, 7-аят

кызматтардын эмгек акысы бирдей боло берсе, эч ким оор жана жоопкерчиликтүү ишке ынтаа койбостон, дайым эле жеңилине кача берет.

7. Коомдогу ажырымды бүтөп, жек көрүү, өчөшүү, кызгануу сыяктуу жат сапаттарга бөгөт болот. Коомдук тынчтыкты, бейпилдикти жаратат.³² Зекет коомдогу ички ырк-ынтымактын ыдырап кетишин алдын ала чара көрүү менен буга бөгөт койот. Зекет берилбеген коомдо өз ара жардамдашуу унутулат. Байлар менен кедейлердин ортосунда адамдык эң жаман сапаттардын бири болгон өз ара кастык да пайда боло баштайт. Байлар байлыгына чиренип башкаларды кор тутуп, менменсинүү жана жек көрүү башталат. Баарынын кулу жана кызматчысы болуш керек деген ойдо болот. Керек болсо күчкө салып баш ийдирет жана зулумдук, күч колдонуучулук, зордук-зомбулук кылуудан артка кайтпайт. Кедейлерде болсо мындай байлардын өзүнө жана байлыгына карата жек көрүү сезими пайда болот. Ар дайым анын өзүнө же байлыгына зыян берүүнү каалайт. Учурду келсе уурулуктан да баш тартпайт. Коомдогу мындай руханий оорулардан зекет берүү куткарат.

8. Зекет коомдун тынчтыгын жана ишенимин бекемдейт. Коомдогу байлар менен кедейлердин ортосундагы айырманы азайтат, ортодо жылуу сезимдерди пайда кылат. Зекет байлар менен кедейлердин ортосундагы ишенимин мындан да жогорку деңгээлге көтөрүп ырааттуулукту жөнгө салат. Ошондой эле зекет бай менен кедейдин ортосундагы эки жаатты бирбирине байлаган жана бири бирине болгон ишенимди камсыз кылган эң ири көпүрө экендиги шексиз.

9. Зекет мал-мүлк жана жан коопсуздугун кепилдикке алары айдан ачык. Албетте бай адам зекет берүү менен колундагы байлыгын душмандардан, уурулардан жана жаман көздөн сактоо менен биргеликте байлыгына берекелүүлүктү ыроолойт. Ошондой эле башкаларга жакшылык кылуу менен араздашуулар жойулуп, алардын досу болуп жанын сактайт.

10. Зекет социалдык коопсуздуктун жана жалпы камсыздоонун бир түрү болуп саналат. Муктаждарага жардам берүү: кедей, бей – бечера, каыздуулар, жолдо калган жолоочу сыяктуу алсыз адамдардын колунан жетелеп аларга жардам берүү зекеттин эң негизги максаттарынан бири экендиги шексиз.

11. Зекет муктаждардын бардык бөлүктөрүнө жана бул бөлүктөрдүн тулку-бою, жан дүйнөсү жана адеп ахлагы сыяктуу ар кандай муктаж ээлерине камсыздандыруу максатын көздөйт. Замамбап социалдык камсыздандыруу жөнүндөгү алгачкы пикири 1941-жылы негизделген. Улуу Британия менен АКШ өкүлдөрү 1941-жылы Атлантика келишими үчүн чогулуш өткөрүшкөн. Бул чогулушта жеке адам учун социалдык камсыздандыруу уюмунун негизделишине чечим чыгарышкан.

12. Зекет ибадаты иштөөгө мүмкүнчүлүгү жок адамдардын да эл сыяктуу өмүр сүрүшүнө өзүнчө көмөк болуп, ачарчылыктан оолактатат.³³

13. Зекет адамды элдин керегине жараган пайдалуу иштерди жасоого үйрөтөт.

14. Кедей-кембагалдардын кедейликтин дартынан жат иштерге барып, жаман жолго түшүүлөрүнө тоскоол болот. Уурулук, талап-тоноочулук, сойкулук сыяктуу жат

³². Бул маселеде кеңири маалымат үчүн караңыз: Karadavi, Yusuf, Fakirlik Problemi Karşısında İslâm, çev. A. Öztürk, Ankara 1975, I, 45-94; Ebu Zehra, Muhammed, İslâm'da Sosyal Dayanışma, çev. Ethem Ruhi Fırlalı-Osman Eskicioğlu, İstanbul 1969; Nedvi, Ebu'l-Hasen Ali, Dört Rükün, çev. İsmet Ersöz, İstanbul 1977, s.115-187; Özek, Ali-Karaman, Hayreddin-Aydın, Mehmet Akif-Erkal, Mehmet, İbadet ve Müesseses Olarak Zekât, İstanbul 1984, s. 186-205; Ahmed, Mahmud, İslam İktisadi, s. 127-129.

³³. Инб Нухайм, т. II, 318.

көрүнүштөрдү азайтат. Муктаждыгы орундалган адамдардын туура, ак жолго түшүп өмүр сүрүүлөрүнө себеп болот.

15. Зекет адамдын сараңдык сезимин азайтып, элге жардам берүүгө үйрөтөт. Элге жардам берүүнүн ырахатынан, жаназыгынан даам сыздырат. Адамдын мал-мүлккө болгон ашкере сүйүүсүн басаңдатып, өзүмчүлдүк, бой көтөрүүчүлүк, зыкымдык сыяктуу терс сапаттарга бөгөт койот. Адамдын жүрөгүн жумшартып боорукер, мээримдүү болууга көндүрөт.

16. Зекет мал-мүлктөгү кирлерди тазалайт.³⁴ Ислам дини боюнча, зекет – бул кембагал муктаж адамдардын акысы болуп эсептелет. Аятта: «... алардын мал-мүлкүндө муктаж кембагалдардын акысы бар»³⁵ деп буюрулат. Эгер зекет берүүгө милдеттүү мусулман адам зекетин бербесе, мал-мүлкүнө бирөөнүн акысын (арам) аралаштырган болот. Ошондуктан ал мал-мүлкүндөгү бирөөнүн акысын ээсине берүү менен кирлерден тазаланышы керек. Анткени эч бир адам коомдон алыс жашоо менен байлык топтой албайт. Иралды ал үй-бүлөсү жана туугандары андан соң коом тарабынан түзүлгөн мүмкүнчүлүктөрдү колдонуу менен байлык топтойт, мал-мүлккө ээ болот. Мына ушул мүмкүнчүлүктөрдү пайдалануунун үзүрү катары бай адамдар коомдогу кедей, жарды адамдарга колдоо көрсөтүп жардам бериши кажет. Коомдук муктаждыктарга өз салымдарын кошуулары керек. Куранда зекеттин адамды тазалоочу касиети жөнүндө мындайча буюрулат: «Алардын мал-мүлкүнөн зекет ал. Себеби зекет алуу менен аларды тазартып, жакшылыгын арттырган болосун».³⁶

17. Зекет акчанын резервде кармалып турушун алдын алуу менен бирге инвестиция кылууга багыт берет. Анткени, кирешеден эмес түпкү акчадан (пайызсыз, аласа-бересесиз) берилгендиги үчүн аны иштетип жүргүзмөйүнчө ар качан кемий берет. Ээси дагы мунун азайып кетишин алдан алуу үчүн инвестицияга тартуулап мындан дагы артуусуна багыт алат.

18. Зекет коомдук тең салмактуулукту сактайт. Бардык адамдардын бирдей даражада байлык топтоосу мүмкүн эмес. Куранда: «Алла ырыскы да бириңерден бириңерди артыгыраак кылды»-деп буйрулган.³⁷ Башка аятта болсо Алла Таала: «Эгендин жакшылыгын алар бөлүп беришеби? Алардын дүйнө тиричилигиндеги ырыскысын араларын да биз бөлүштүрдүк. Кээ биринен кээ биринин даражасын көтөрдүк. Эгендин ырайымы алардын жыйнаган нерселеринен жакшыраак.»³⁸ деп, бардык нерседе болгондой эле адамдарда да бай-кедей, күчтүү-алсыз, башчы-жумушчу болоорун баяндаган. Ошондуктан коомдо ар дайым бай дагы, кедей дагы болушу керек. Андыктан булардын арасындагы айырманын өтө чоң болбоосу үчүн жана байлардын байлыгынан кедейлер да пайдалана алуусу үчүн Алла тарабынан зекет парз кылынган.

19. Зекет коомго карата милдетинен кутулуу жана ыраазычылык билдирүүнүн эң негизги жолу экендиги ачык-айкын.

³⁴. Ибн Нужайм, ошол эле жерде.

³⁵. Зарият сүрөсү, 19-аят.

³⁶. Тооба сүрөсү, 103-аят.

³⁷. Нахл сүрөсү, 71-аят.

³⁸. Зухруф сүрөсү, 32-аят.